

Maria-Beatrice BERNA

Dreptul internațional al drepturilor omului

Fundamente teoretice și jurisprudențiale

Editura
Hamangiu
2025

Capitolul II. Sistemul Organizației Națiunilor Unite de protecție și promovare a drepturilor omului

Secțiunea 1. Coordonate generale

Punctul de plecare în construirea sistemului ONU^[1] de protecție a drepturilor omului trebuie căutat în alterarea conștiinței umanității urmare a politicii de exterminare purtată de regimul nazist împotriva unor categorii sociale în rândul cărora comunitatea evreiască a ocupat un loc special. Este cert că, la epoca faptelor, la nivelul statelor europene, problematica protecției drepturilor omului constituia, mai cu seamă, un subiect de abordat la nivel intern, în limitele politice și juridice ale statului națiune. Deci, în perioada anterioară celui de-al Doilea Război Mondial, percepția comunității internaționale asupra drepturilor omului era limitată la aspecte referitoare la drepturile individului în calitate de cetățean aparținând unui anumit stat, autoritățile statale fiind responsabile cu identificarea de soluții pentru protejarea individului.

Experiența celui de-al Doilea Război Mondial a marcat umanitatea în mod profund prin acțiuni care au dus la desconsiderarea demnității umane în relație cu unele segmente de populație (persoane aparținând comunității rome, evreiești, minoritățile sexuale, persoane cu dizabilități etc.) care au fost supuse în mod sistematic discriminării și, în cele din urmă, exterminării. Faptele de ostilitate, agresiune și exterminare a respectivelor categorii sociale au fost calificate de comunitatea internațională sub denumirea de *Holocaust*.

Termenul își are originea în grecescul *holokaustos* care desemna în perioada Antichității sacrificiul prin foc ce consta în arderea completă a jertfei aduse de locuitorii cetății în favoarea zeilor^[2]. Istoria celui de-al Doilea Război Mondial a utilizat termenul de *Holocaust* într-un mod specific, care se îndepărtează de semnificația metaforică a termenului, desemnând actele de persecuție sistematică, discriminare și exterminare a populației evreiești, rome, a minorităților sexuale, a persoanelor cu dizabilități sau a persoanelor având opinii politice dizidente în relația cu ideologia nazistă și partidul nazist. Termenul de *Holocaust* s-a impus în vorbirea curentă în sensul indicat anterior în timp ce, pe parcursul procesului de la Nürnberg, actele de persecuție și exterminare comise în timpul celui de-al Doilea Război Mondial de către naziști au fost judecate sub calificarea juridică de *crime împotriva umanității* și/sau *crime de genocid*.

Holocaustul a arătat că, în condițiile în care protecția drepturilor omului constituie o chestiune națională – care responsabilizează statul națiune în lăuntrul propriilor

^[1] *Brevitatis causa*, pe parcursul lucrării vom utiliza acronimul ONU pentru a desemna Organizația Națiunilor Unite.

^[2] European Parliamentary Research Service, *The European Union and Holocaust remembrance*, 2018, p. 1-6.

granițe și asupra propriei populații – conștiința umană poate fi degradată până în punctul negării demnității umane.

Conștientizând tragedia umană de proporții reprezentată de Holocaust, comunitatea internațională a urmărit să identifice instrumentele necesare pentru protecția adecvată a drepturilor omului, astfel încât viitorul omenirii să nu mai reflecte asemenea acte.

Cel mai important remediu a constat în *internaționalizarea problemei drepturilor omului* – respectiv *extragerea problemei protecției drepturilor omului din spațiul fix al cadrului național și trecerea acesteia în plan internațional, și anume plasarea sa în atenția și sub monitorizarea comunității internaționale*. Este adevărat că inițiative în domeniul protecției drepturilor fundamentale ale omului au fost demarate de comunitatea internațională în perioada anterioară celui de-al Doilea Război Mondial^[1], însă acestea au fost izolate.

Odată fixată această direcție de acțiune, la nivelul comunității internaționale a fost clădit fundamentul pentru ocrotirea drepturilor și libertăților fundamentale ale individului, dincolo de cerințele tehnice ale apartenenței la un stat națiune. În acest sens, vom observa că drepturile omului au fost evidențiate în documentul constitutiv al Organizației, în instrumentele juridice subsecvente adoptate la nivel internațional, precum și prin intermediul mecanismelor de monitorizare și control.

Structura sistemului ONU de protecție a drepturilor omului este evidențiată în jurul a 3 componente principale pe care le vom urmări în expunerea cursului nostru: (1) **instrumentele internaționale** care cuprind tratate obligatorii din punct de vedere juridic – în rândul cărora un rol important îl are Carta ONU și instrumente *soft-law* cuprinzând declarații, acorduri, documente fără caracter obligatoriu; (2) **raportorii speciali, agențiile specializate, expertii și grupurile de lucru orientate către probleme specifice de drepturile omului**; (3) **asistență tehnică acordată prin fonduri alocate în mod expres pentru dezvoltarea de programe sau proiecte de protecție a drepturilor omului**^[2].

Cu privire la primul punct enunțat, luând în considerare arhitectura instrumentelor adoptate de ONU în materia drepturilor omului, putem afirma că acestea pot fi clasificate în funcție de *obiectul reglementării* în: (1) instrumente juridice care reglementează în termeni generali problematica drepturilor omului și care pun bazele Cartei Internaționale a Drepturilor Omului (Declarația Universală a Drepturilor Omului, Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale); (2) instrumente juridice care urmăresc protecția drepturilor persoanelor aparținând categoriilor vulnerabile (ne referim în special la Convenția cu privire la drepturile copilului, Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei, Convenția cu privire

^[1] Cu titlu de exemplu, Organizația Internațională a Muncii (OIM) a fost constituită prin Tratatul de la Versailles, în anul 1919, la finele Primului Război Mondial.

^[2] A se vedea, pe larg, informațiile expuse la adresa: <http://novact.org/wp-content/uploads/2012/09/The-United-Nations-Human-Rights-System.pdf>, accesată la data de 16 iulie 2023, ora 13:04 p.m.

la drepturile persoanelor cu dizabilități); (3) instrumente juridice prin care sunt abordate problematici particulare din domeniul drepturilor omului (de exemplu, Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, Convenția împotriva torturii și a altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante).

Secțiunea a 2-a. Instrumente internaționale fundamentale în domeniul drepturilor omului ale sistemului Organizației Națiunilor Unite

§1. Carta Organizației Națiunilor Unite

Constituirea sistemului ONU de protecție a drepturilor omului nu poate fi despărțită de tratatul constitutiv al organizației reprezentat de Carta ONU^[1]. În mod logic, pasul determinant pentru emergența organizației este adoptarea tratatului constitutiv al acesteia însă, în materia drepturilor omului, contribuția Cartei ONU constă în aceea că **utilizează în mod expres pentru prima oară la nivel internațional conceptul de drepturile omului.**

Mențiunea expresă a noțiunii de *drepturile omului* într-un document juridic internațional transformă în realitate dezideratul de a internaționaliza problema drepturilor omului prin extragerea acesteia din planul național și transferarea sa către atenția comunității internaționale.

Așadar, declararea oficială a drepturilor omului ca sferă de interes a comunității internaționale prin menționarea expresă a conceptului drepturilor omului în conținutul Cartei garantează (cel puțin la nivel teoretic!) nerepetarea încălcărilor drepturilor omului comise în trecutul umanității. Pe de altă parte, o privire atentă asupra conținutului Cartei ne conduce la concluzia potrivit căreia *garantarea drepturilor omului este formală – respectiv conceptul de „drepturile omului” este utilizat fără a fi dublat de o explicitare clară a ceea ce semnifică drepturile omului.* Din punctul nostru de vedere, în aceasta rezidă principala limită a înțelegerii drepturilor omului.

Deci, urmărind până în acest punct logica expunerii, pentru a sintetiza contribuția Cartei ONU la apariția și dezvoltarea sistemului internațional de protecție a drepturilor omului, reținem următoarele: (1) Carta a internaționalizat problema drepturilor omului^[2]; (2) Statele au conștientizat respectarea drepturilor omului cuprinse în instrumentele juridice adoptate la nivelul organizației ca pe o problemă esențială față de care trebuie să își asume obligații corespunzătoare; (3) Carta a impus termenul „drepturile omului” la nivel formal, prin menționarea conceptului fără explicitarea efectivă a semnificației acestuia; (4) Carta a plasat problematica drepturilor omului

^[1] Semnată la 26 iunie 1945 la San Francisco la încheierea Conferinței Națiunilor Unite pentru Organizația Internațională și intrată în vigoare la 24 octombrie 1945.

^[2] Pentru mai multe detalii, a se vedea N. VOICULESCU, *Protecția internațională a drepturilor omului. Note de curs*, ed. a 2-a, revizuită, Ed. Hamangiu, București, 2017, p. 2-3.

În contextul activității Organizației Națiunilor Unite prin integrarea problematicii în cadrul obiectivelor și scopurilor acesteia.

Analizând conținutul Cartei ONU, constatăm că trimerile la conceptul de drepturile omului sunt multiple și contextualizate.

În primul rând, drepturile omului sunt menționate în partea preambulară a Cartei aidoma unor principii fundamentale menite a orienta filosofia de aplicare a prevederilor acesteia: (...) *reafirmarea credinței în drepturile fundamentale ale omului, în demnitatea și valoarea persoanei umane, în egalitatea în drepturi a bărbaților și a femeilor (...).*

În al doilea rând, drepturile omului sunt amintite în rândul scopurilor și principiilor urmărite în activitatea Organizației Națiunilor Unite în sensul precizat de articolul 1, paragraful 3 din Cartă, conform căruia: *statele membre ale Organizației trebuie să coopereze la nivel internațional în soluționarea problemelor cu caracter economic, social, cultural sau umanitar, în promovarea și încurajarea respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie.*

În al treilea rând, drepturile omului sunt menționate în contextul prezentării modului de organizare și funcționare a instituțiilor ONU având mandat în domeniul protecției și promovării drepturilor omului. Este edificator art. 13 alin. (1) pct. b) din Cartă care atestă că, în conținutul mandatului Adunării Generale ONU, vor fi incluse *studiile și recomandările elaborate cu scopul de a promova cooperarea internațională în domeniile economic, social, cultural, al învățămîntului și sănătății și de a sprijini îndeplinirea drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie.* În acord cu art. 55 din Cartă, statele membre ONU vor beneficia de condițiile necesare pentru realizarea principiilor relaționării pașnice între națiuni, egalității în drepturi a popoarelor și a dreptului popoarelor de a dispune de ele însele în condițiile în care se va asigura respectarea universală și efectivă a drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie.

Pe de altă parte, Carta stabilește, în sarcina Consiliului Economic și Social, competența de a face recomandări în scopul promovării respectării efective a drepturilor și libertăților fundamentale pentru toți (art. 62 parag. 2), precum și atributul de a înființa comisii pentru promovarea drepturilor omului (art. 68). La rândul său, sistemul de tutelă al ONU enumeră în rândul obiectivelor sale fundamentale încurajarea respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie, și dezvoltarea sentimentului de interdependență a popoarelor lumii [art. 76 lit. c)].

Deci, după cum am arătat în rândurile de mai sus, Carta ONU *introduce conceptul „drepturile omului” fără a aduce clarificări conceptuale în privința acestuia și fără a exemplifica propriu-zis categoria de drepturi și libertăți incluse în conținutul conceptului.* Comunitatea internațională a sesizat atât beneficiile, cât și limitările reglementării Cartei ONU în privința drepturilor omului. În rândul limitărilor, dincolo

de lipsurile definiționale aferente conceptului de „drepturile omului”, cel mai mare neajuns a fost reprezentat de lipsa instituirii unui catalog de drepturi și libertăți care să ilustreze în mod expres *tipologia drepturilor și libertăților fundamentale* despre care se face vorbire în conținutul Cartei. Cu alte cuvinte, **Carta nu doar că nu definește drepturile omului, însă nici nu le individualizează prin enumerare și reunire într-un catalog distinct de drepturi și libertăți.** Această limitare urmează să fie depășită prin reglementările Declarației Universale a Drepturilor Omului – instrument internațional care va contribui la elucidarea aspectelor ce țin de *clasificarea drepturilor omului, sistematizarea lor într-un catalog de drepturi și libertăți și disputarea caracterului constrângător al drepturilor omului.*

§2. Declarația Universală a Drepturilor Omului

Adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului la data de 10 decembrie 1948 de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite prin Rezoluția nr. 217 A a marcat așezarea pietrei de temelie a sistemului internațional de protecție a drepturilor omului. După cum notam în rândurile de mai sus, Carta ONU a întreprins demersuri în recunoașterea existenței drepturilor omului ca preocupare distinctă și centrală a comunității internaționale, lăsând deschisă completării ulterioare problema identificării și clasificării drepturilor. Declarația vine în sprijinul complinirii lacunelor existente în practica drepturilor omului, mai ales în ceea ce privește:

- *cuprinderea drepturilor omului într-un veritabil catalog, proclamarea caracterului universal al drepturilor omului;*
- *responsabilizarea statelor membre ale comunității internaționale în sensul asumării și realizării standardelor enunțate în conținutul său.*

Ideile esențiale care caracterizează Declarația Universală a Drepturilor Omului se desprind din primii doi termeni incluși în denumirea instrumentului juridic: „Declarația Universală”.

În primul rând, termenul de *Declarație* evocă un instrument juridic de *tipologia soft law*, ceea ce ar conduce la ideea conform căreia Declarația Universală a Drepturilor Omului este un document programatic, cu valoare morală, filosofică, politică fără a se impune la nivelul dreptului internațional cu forța obligatorie specifică unui instrument *hard law* de tipul tratatelor sau convențiilor.

Deși specificul unui instrument internațional *soft law* constă în aceea că este privat de forța de constrângere clasică, astfel cum este descrisă sub auspiciile dreptului internațional, în cazul Declarației Universale se impun unele nuanțări. Declarația nu este un simplu document de intenție, ci ea stabilește pentru prima dată în istoria modernă a omenirii *valori umaniste și principii* menite a oferi un cadru de susținere și de diseminare a drepturilor omului.

Cu ocazia adoptării Declarației, Adunarea Generală a ONU a notat că aceasta este recunoscută ca un standard comun pentru toate popoarele și toate națiunile

prin care se urmărește asigurarea recunoașterii și respectării universale și efective a drepturilor omului^[1].

Mai mult, incluzând valori și principii derivate din teoria dreptului natural, Declarația a oferit răspuns, de-a lungul timpului, celor mai stringente probleme în materia drepturilor omului, transformându-se într-un autentic referențial.

În acest sens, în literatura de specialitate a fost susținută ideea potrivit căreia Declarația Universală a Drepturilor Omului constituie o importantă sursă de drept internațional cutumiar^[2] pentru următoarele rațiuni:

(1) majoritatea instrumentelor juridice emenate de la Organizația Națiunilor Unite (fie de tipologia *hard law*, fie *soft law*) menționează în mod expres, în partea preambulară, Declarația Universală a Drepturilor Omului;

(2) statele lumii civilizate au integrat mențiuni exprese despre Declarație în Constituție, garantând prin aceasta faptul că drepturile și libertățile prevăzute în Constituție urmează a fi protejate în acord cu prevederile Declarației^[3];

(3) instanțele naționale și internaționale au dezvoltat o bogată jurisprudență în materia drepturilor omului pornind de la dispozițiile Declarației Universale a Drepturilor Omului^[4].

^[1] Rezoluția Adunării Generale nr. 217A, adoptată la data de 10 decembrie 1948.

^[2] Pentru detalii suplimentare, a se consulta H. HANNUM, *The status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law*, Journal of International and Comparative Law, Vol. 25, p. 287-397.

^[3] Art. 10 pct. 2 din Constituția Spaniei prevede: *Prevederile referitoare la drepturile și libertățile fundamentale recunoscute prin Constituție sunt interpretate în baza Declarației Universale a Drepturilor Omului și a tratatelor și acordurilor internaționale privitoare la acestea, ratificate de Spania*. Art. 16 pct. 2 din Constituția Portugaliei stabilește: *2. Prevederile prezentei Constituții și ale legilor privind drepturile fundamentale sunt interpretate și înțelese în conformitate cu Declarația Universală a Drepturilor Omului*. Art. 20 pct. 1 din Constituția României menționează în mod expres: *Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor vor fi interpretate și aplicate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care România este parte*.

^[4] Cu titlu de exemplu, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului a invocat Declarația Universală a Drepturilor Omului în situațiile în care se evalua dreptul internațional aplicabil în statul pârât. În hotărârea pronunțată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cauza *H.F. și alții împotriva Franței*, cererile nr. 24384/19 și 44234/20 la data de 14 septembrie 2022, instanța europeană a reținut, în par. 95 din hotărâre, faptul că în conținutul Declarației Universale a Drepturilor Omului este reglementat în mod direct dreptul la liberă circulație a cărei respectare era disputată în speță. În special, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a analizat articolul 13, paragraful 2 din Declarație care se referă la libertatea de circulație în componența dreptului oricărei persoane de a părăsi orice țară, inclusiv pe a sa și de a reveni în țara sa.

În mod similar, instanța constituțională din România a ilustrat, în deciziile sale, legătura dintre protecția drepturilor fundamentale ale cetățenilor garantată de Constituție și protecția drepturilor fundamentale ale omului prevăzută de Declarația Universală a Drepturilor Omului. În Decizia nr. 1237 din 6 octombrie 2010, publicată în M. Of. nr. 785 din 24 noiembrie 2010, Curtea Constituțională a evaluat Legea privind sistemul unitar de pensii publice prin lentilele articolului 20 din Constituție și, implicit, prin raportare la articolele 17, 23 și 25 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, care reglementează dreptul la proprietate, dreptul la muncă, dreptul la un nivel de trai care să asigure fiecărui om sănătatea și bunăstarea lui și a familiei sale.

În lumina celor explicate anterior, este limpede că Declarația comportă o forță juridică *sui generis* prin aceea că, deși denumirea sa nu indică un instrument juridic obligatoriu în sensul clasic al dreptului internațional public (aidoma tratatelor sau convențiilor), aceasta se impune a fi respectată în virtutea asimilării sale cu o *normă cutumiară internațională*.

Declarația se aplică în mod cutumiar pentru că, de la momentul adoptării sale, a fost recunoscută de statele Organizației Națiunilor Unite ca un standard primordial în materia respectării, promovării și protejării drepturilor omului, aplicându-se ca atare în mod sistematic până la momentul prezent. Astfel, sunt îndeplinite atât elementul psihologic (subiectiv) al cutumei, cât și elementul material (constând în practica aplicată sistematic și îndelungat la nivelul societății umane).

În al doilea rând, Declarația evocă aplicabilitatea sa universală. Aceasta poate fi analizată din cel puțin trei puncte de vedere:

(1) Declarația se aplică unui auditoriu amplu constând în majoritatea statelor membre ale Organizației Națiunilor Unite^[1];

(2) Declarația cuprinde un catalog extins de drepturi și libertăți incluzând drepturi civile și politice (de generația I), drepturi economice, sociale și culturale (de generația a II-a);

(3) Declarația instituie principii și valori umaniste universale, receptate de comunitatea internațională în ansamblul său.

Față de caracterul universal al Declarației au fost erijate, de-a lungul timpului, multiple obiecții. Unele susțineau că ideea centrală a „drepturilor omului” promovată de Declarație nu putea fi universală pentru că drepturile omului desemnează un concept occidental^[2] care nu se poate aplica în bună regulă altor culturi și civilizații. Pornind de la ideea exprimată anterior, alte obiecții erau construite în jurul ideii conform căreia impunerea drepturilor omului ca ideologie globală nu se justifică sub presiunea culturilor și civilizațiilor non-occidentale care propagă propriile cutume și practici. Conform acestor obiecții legate de universalitatea drepturilor omului, națiunile sunt receptive la stimulii culturali exercitați în mediul lor de apartenență, iar acești stimuli modelează interacțiunile dintre oameni și, implicit, drepturile pe care oamenii le pot pretinde în contextul acestor interacțiuni.

În acest punct, *universalismului drepturilor omului* i se opune *relativismul cultural* care susține limitarea drepturilor omului dacă și în măsura în care acest lucru este necesar pentru conservarea tradițiilor culturale aferente popoarelor^[3]. Potrivit acestor

^[1] Cu ocazia adoptării Declarației Universale a Drepturilor Omului la data de 10 decembrie 1948, dintre cele 58 de state membre ale Organizației Națiunilor Unite la epoca faptelor, 48 au votat pentru adoptarea Declarației, 8 state s-au abținut (Cehoslovacia, Polonia, Arabia Saudită, Uniunea Sovietică, Belarus, Ucraina, Africa de Sud și Iugoslavia), iar Honduras și Yemen nu și-au exercitat dreptul de vot nici în sensul exprimării unui vot negativ și nici în sensul exprimării unei abțineri.

^[2] A se vedea, pe larg, S. ARVIND, 'The Historical Argument', *Are Human Rights Western? A Contribution to the Dialogue of Civilizations*, Delhi, 2006, Oxford Academic, p. 3-24.

^[3] J. DONNELLY, *Cultural Relativism and Universal Human Rights*, *Human Rights Quarterly*, Vol. 6, no. 4, 1984, p. 400-419.

considerente, relativismul cultural tinde să susțină practicile culturale potențial dăunătoare drepturilor omului în măsura în care acestea reflectă specificul civilizațional al respectivului popor. Aceasta este explicația pentru care, deși Declarația Universală a Drepturilor Omului are aplicabilitate universală și s-a impus de-a lungul timpului pe cale cutumiară, subzistă în continuare practici culturale dăunătoare drepturilor omului.

Din punct de vedere structural, Declarația impresionează prin reunirea drepturilor din ambele generații sub un singur conținut juridic.

Deși privit prin lentilele prezentului, un instrument juridic în care se regăsesc drepturi civile și politice, precum și drepturi economice, sociale și culturale reprezintă un fapt comun, la epoca adoptării Declarației Universale conținutul său juridic o individualiza precum un instrument aparte.

Drepturile de primă generație (civile și politice) sunt înscrise în articolele 3-21 din Declarație (cu titlu de exemplu, articolul 3 garantează dreptul la viață, la libertate și la securitate, articolul 4 interzice sclavia, robia și traficul cu sclavi; articolul 5 interzice tortura, tratamentele/pedepsele crude, inumane, degradante; articolul 6 recunoaște personalitatea juridică a fiecărei persoane, oriunde s-ar afla; articolul 7 instituie egalitatea în fața legii și dreptul la o protecție egală a legii, articolul 8 reglementează dreptul fiecărei persoane de a se adresa în mod efectiv instanțelor judiciare competente împotriva actelor care îi violează drepturile fundamentale, articolul 9 interzice arestarea, detenția sau exilul arbitrar, articolele 10 și 11 stabilesc garanții ale dreptului la un proces echitabil, articolul 12 asigură dreptul la viață privată și de familie etc.).

Drepturile de a doua generație (economice, sociale și culturale) au corespondent în articolele 22-27 din Declarație și recunosc, printre altele, dreptul la securitate socială, dreptul la muncă, dreptul la odihnă și recreație, dreptul la un nivel de trai care să îi asigure sănătatea și bunăstarea, dreptul la educație, dreptul la a lua parte în mod liber la viața culturală a comunității.

Este interesant de observat că Declarația nu debutează cu o seamă de drepturi civile și politice, orientându-se, mai degrabă, în incipitul său, către explicitarea *crezului umanist* pe care se întemeiază și pe principiile care îi susțin aplicarea.

Articolul 1 arată valorile pe care se întemeiază drepturile omului, declarând că *toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi. Ele sunt înzestrate cu rațiune și conștiință și trebuie să se comporte unele față de altele în spiritul fraternității*. Dispozițiile articolului 1 sunt esențiale pentru Declarație, dat fiind faptul că reunesc vârful axiologic al teoriei drepturilor omului, respectiv *libertatea, egalitatea, demnitatea, fraternitatea* și reiterează teoria dreptului natural conform căreia toate ființele umane dispun, din naștere, în temeiul naturii umane care le este specifică, de aceste valori umaniste. La o privire atentă asupra dispozițiilor articolului constatăm că valorile enunțate servesc și ca principii de exercitare a drepturilor omului, deoarece oricare ar fi dreptul sau libertatea care se doresc a fi individualizate, punerea în aplicare nu este posibilă decât pe coordonatele dictate

de valorile precizate anterior. Cu alte cuvinte, dreptul la viață – ca facultate-premisă a altor drepturi și libertăți – va fi exercitat în acord cu filosofia dreptului natural din care decurge, sub rezerva respectării egalității și nediscriminării. Mai departe, dreptul la viață este exercitat în acord cu scopul său dacă și numai dacă exercitarea sa va fi nediscriminatorie și egală, nu va leza drepturile și libertățile altei persoane (libertatea negativă), și se va face în acord cu Binele Comun potrivit solidarității umane^[1].

Articolul 2 aduce în lumină o altă interpretare asupra egalității și nediscriminării, respectiv *aceea de condiție de exercitare a drepturilor și libertăților circumscrise în conținutul Declarației*. Dincolo de valențele pe care le îndeplinește în mod tradițional egalitatea (valoare și principiu), ea se referă și la a oferi o orientare în exercițiul drepturilor și libertăților individuale. Primul paragraf al articolului 2 interzice orice formă de discriminare, indicând o listă non-exhaustivă de criterii discriminatorii^[2], iar cel de-al doilea paragraf extinde criteriile discriminatorii interzise la statutul politic, juridic sau internațional al țării sau al teritoriului de care aparține o persoană.

O atenție particulară se cuvine a fi arătată față de dispozițiile finale ale Declarației. Articolul 28 impune, prin exprimarea sa laconică, două direcții de acțiune: pe de o parte, este evident dreptul fiecărei persoane de a beneficia de un climat internațional apt să promoveze drepturile și libertățile expuse în Declarație; pe de altă parte, *din prevederile articolului rezultă în mod implicit responsabilitatea comunității internaționale de a garanta acel climat*.

Deci, putem afirma că articolul 28 complinește o lacună legată de posibilitatea de monitorizare a implementării Declarației. După cum rezultă din ansamblul dispozițiilor Declarației, conținutul acesteia nu beneficiază de un mecanism de control înzestrat cu posibilitatea de a aplica sancțiuni în cazul nerespectării normelor sale. Pe cale de consecință, întreaga comunitate internațională trebuie să își conjuge acțiunile spre a garanta circumstanțele necesare implementării efective a drepturilor din Declarație.

Din acest punct de vedere, articolul 28 se conjugă cu articolul 30 care prevede ca interpretarea dispozițiilor Declarației să nu fie făcută într-un asemenea mod încât să permită vreunui stat, grupare sau persoană să comită acte care să desființeze drepturile și libertățile enunțate în Declarație. Sigur că pentru atingerea obiectivului realizării drepturilor și libertăților conținute în Declarație este necesară și responsabilizarea individului. Articolul 29 accentuează îndatoririle pe care o persoană le deține în raport cu societatea de apartenență, dar și obligațiile individului de a își exercita propriile drepturi potrivit legii, moralei, ordinii publice, bunăstării sociale și în lumina scopurilor și principiilor Cartei ONU.

^[1] A se vedea și T.H. PETERSON, *The Universal Declaration Of Human Rights: an archival commentary*, 10 December 2018, International Council on Archives – Human Rights Working Group, p. 11-13.

^[2] Conform art. 2 al Declarației: *Fiecare om se poate prevala de toate drepturile și libertățile proclamate în prezenta Declarație fără nici un fel de deosebire ca, de pildă, deosebirea de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, de origine națională sau socială, avere, naștere sau orice alte împrejurări*.

Declarația Universală deschide calea către un sistem coerent de protecție la nivel internațional, însă **prezintă insuficiența majoră a lipsei unui mecanism de monitorizare și control – fapt care poziționează drepturile și libertățile pe cale le proclamă sub dubiul realizării efective**. Pornind de la această observație, la nivelul comunității internaționale s-a dezvoltat preocuparea pentru actualizarea sistemului Organizației Națiunilor Unite cu instrumente juridice specializate pe categorii de drepturi care să garanteze, suplimentar, un mecanism de monitorizare și control eficient. Astfel, au fost puse bazele Pactului Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice (PIDCP) și ale Pactului Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale (PIDESC).

§3. Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice (PIDCP) și Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale (PIDESC)

3.1. Observații preliminare asupra celor două Pacte Internaționale

Fiecare dintre cele două Pacte este simbolul uneia dintre primele două generații de drepturi ale omului având menirea de a aduce, în sfera monitorizării internaționale, drepturile civile și politice, respectiv drepturile economice, sociale și culturale.

Pactele reprezintă consecința acordului adoptat la nivelul comunității internaționale de a transforma idealurile Declarației Universale a Drepturilor Omului în angajamente juridice ferme.

Astfel, spre deosebire de Declarația Universală, Pactele sunt *specializate* (orientate către categorii specifice de drepturi și libertăți) și se află *sub controlul unui mecanism dedicat monitorizării lor în practică*. Structura fiecărui Pact este, în mod evident, specializată, dat fiind faptul că fiecare Pact are un *conținut* aparte (primul Pact ocrotește drepturile civile și politice în timp ce cel de-al doilea Pact protejează drepturi economice, sociale și culturale). De asemenea, fiecare Pact comportă *un mecanism de monitorizare și control specific* (în cazul PIDCP acest mecanism este Comitetul Drepturilor Omului, iar PIDESC are ca structură de monitorizare Comitetul Drepturilor Economice, Sociale și Culturale).

Totuși, înainte de a proceda la analiza conținutului specific al fiecărui Pact, trebuie să reținem că cele două Pacte împărtășesc aceeași filozofie care a stat la baza adoptării lor (conținută în partea preambulară) și sunt ghidate de aceleași dispoziții de principiu cuprinse în articolele 1-5. Deci, preambulul și secțiunea cuprinzând articolele 1-5 ale celor două Pacte constituie **partea comună a acestora**.

Articolul 1 din cele două Pacte reglementează *dreptul la autodeterminare*.

În interpretarea acestuia, Comitetul Drepturilor Omului accentuează calitatea dreptului la autodeterminare de a servi drept precondiție pentru îndeplinirea altor drepturi individuale. Dreptul la autodeterminare are ca titular popoarele care își pot stabili în mod liber statutul politic și dezvoltarea lor economică, socială și culturală.

După cum notau experții ONU, dreptul la autodeterminare nu poate da curs dezmembrărilor statelor suverane precum nu poate susține nicio tipologie de sciziune sau segregare^[1]. De aici rezultă că popoarele sunt concepute ca *titulari singulari* alcătuiți din membrii săi (de regulă, cetățeni) care ocupă teritoriul statului de care sunt legați prin aderarea la un set comun de valori culturale și civilizaționale.

Pentru a clarifica cerințele teoretice care, împreună, dau concretețe *poporului*, literatura de specialitate a elaborat un test tripartit ce trebuie validat prin împlinirea cumulativă a tuturor celor 3 cerințe:

(1) atât existența unei entități sociale care deține o identitate clară, cât și propriile caracteristici;

(2) relația dintre respectiva entitate și un teritoriu, inclusiv în ipoteza în care persoanele în cauză au fost expulzate pe nedrept de pe teritoriu – acesta fiind înlocuit artificial cu o altă populație;

(3) entitatea socială nu trebuie să fie disputată ca minoritate pe teritoriul statului^[2].

Deci, titularul dreptului la autodeterminare – *poporul* – nu este conceptualizat în înțeles *cantitativ* – ca sumă a indivizilor care se regăsesc pe teritoriul său; dimpotrivă, *poporul* este explicat în funcție de *criteriul calitativ al legăturilor etnice, lingvistice, religioase care transformă indivizii într-un grup având o conștiință comună*.

Potrivit articolului 1 din cele două Pacte Internaționale, dreptul la autodeterminare implică alte drepturi în favoarea titularilor, respectiv dreptul de a dispune în mod liber de bogățiile și de resursele naturale fără a afecta obligațiile adiacente cooperării economice internaționale. În conținutul său, dreptul la autodeterminare îmbină aspecte economice și aspecte politico-juridice, dat fiind faptul că permite popoarelor în calitate de titulari să decidă în mod autonom asupra destinului politico-juridic și asupra resurselor economice deținute^[3].

O problemă distinctă care vizează în mod direct ambele Pacte este sintetizată în articolul 2 referitor la *modalitatea de implementare* a drepturilor și libertăților conținute de acestea. Statele Părți la cele două Pacte trebuie să garanteze implementarea la nivel național a dispozițiilor acestora prin mijloacele pe care le consideră pertinente: (1) în direcția politică-juridică, Statele Părți trebuie să garanteze, ori de câte ori a fost încălcat un drept, posibilitatea de exercitare a unei căi efective de recurs, posibilitatea de evaluare a încălcării drepturilor de către autoritățile competente și certitudinea că autoritățile competente vor da urmare unui recurs care a fost recunoscut ca justificat; (2) în direcția economică, Statele Părți vor urmări garantarea efectivă a drepturilor prin folosirea eficientă a resurselor disponibile adoptând în mod progresiv toate măsurile necesare în acest sens. Numitorul comun pentru garantarea drepturilor civile și politice, precum și a celor economice, sociale și

[1] A. CRISTESCU, *The Right To Self-Determination Historical And Current Development On The Basis Of United Nations Instruments*, Special Rapporteur of the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, New York, 1981, p. 47.

[2] *Ibidem*.

[3] Human Rights Committee, Twenty-first session Adopted 13 March 1984 General Comment No. 12 Article 1 (The right to self-determination of peoples).

culturale constă în realizarea tuturor demersurilor necesare pentru exercitarea lor în *mod nediscriminatoriu*^[1].

Articolul 3 este o aplicație particulară a nediscriminării, dat fiind faptul că se referă în mod specific la *egalitatea între femei și bărbați* în privința exercitării drepturilor civile și politice și a drepturilor economice, sociale și culturale. Statele Părți au rolul de garanți ai principiului egalității și nediscriminării și, în această calitate, trebuie să adopte măsuri aplicabile în sfera publică și în sfera privată în scopul desăvârșirii acestuia. În interpretarea egalității dintre femei și bărbați, Comitetul Drepturilor Omului a subliniat cauzele multiple și agregate care determină, în privința femeilor, menținerea unui statut subordonat: de la factorul cultural, la cel religios, la factorul istoric. Poziția vulnerabilă a femeilor este avută în vedere și prin faptul că, în reglementările celor două Pacte Internaționale, este prezentată soluția protejării egalității dintre femei și bărbați în orice circumstanță, inclusiv în ipoteza *urgenței publice*. Deci, inclusiv în ipoteza în care există un pericol public excepțional care amenință existența națiunii în sensul celor precizate de art. 4 PIDCP, egalitatea între bărbați și femei rămâne o valoare non-derogabilă.

Pentru verificarea în practică a acestei garanții, Comitetul Drepturilor Omului atrage atenția asupra faptului că Statele Părți care iau măsuri derogatorii de la obligațiile instituite în caz de urgență publică, trebuie să furnizeze informații referitoare la impactul pe care asemenea măsuri îl au asupra drepturilor femeii și să demonstreze că acestea sunt nediscriminatorii^[2].

Articolul 4 are o semnificație deosebită în contextul garantării drepturilor civile și politice, respectiv economice, sociale și culturale pentru că prescrie posibilitatea de restricționare și/sau derogare de la standardele instituite prin Pacte.

Observăm că, în funcție de categoria de drepturi la care ne referim, conținutul articolului 4 va fi adaptat, fiind orientat către *situațiile de derogare* (în cazul PIDCP) respectiv către *situațiile de limitări* (în cazul PIDESC).

Articolul 4 va avea o ipostaziere diferită în fiecare dintre cele două Pacte.

Articolul 4 PIDCP instituie posibilitatea derogării de la prevederile Pactului în caz de pericol public, cu respectarea următoarelor cerințe:

- (1) să existe un pericol public excepțional care amenință existența națiunii;
- (2) pericolul public să fie proclamat printr-un act oficial;
- (3) măsurile derogatorii posibil a fi adoptate să nu fie incompatibile cu celelalte obligații pe care Statele Părți le au potrivit dreptului internațional;
- (4) din aplicarea măsurilor derogatorii nu trebuie să rezulte situații discriminatorii întemeiate pe criterii de rasă, culoare, sex, limbă, religie sau origine socială;

^[1] Office of the High Commissioner for Human Rights, General Comment No. 3: Article 2 (Implementation at the National Level), adopted at the Thirteenth Session of the Human Rights Committee, on 29 July 1981.

^[2] CCPR General Comment No. 28: Article 3 (The Equality of Rights Between Men and Women), adopted at the Sixty-eighth session of the Human Rights Committee, on 29 March 2000, General Comment No. 28. (General Comments), paragraph 7.

(5) derogările trebuie să fie temporare, motivate, comunicate celorlalte State Părți prin intermediul Secretarului General al ONU;

(6) derogările nu pot fi absolute și, pe cale de consecință, nu sunt autorizate cu privire la dreptul la viață; interzicerea torturii, tratamentelor/pedepselor crude, inumane, degradante; interzicerea sclaviei, a servituții, și a comerțului cu sclavi; imposibilitatea privării de libertate pentru executarea unei obligații contractuale; principiile legalității incriminării, legalității pedepsei; principiul neretroactivității legii; aplicarea legii penale mai favorabile; recunoașterea personalității juridice; libertatea de gândire, conștiință, religie.

Articolul 4 PIDESC stabilește că Statele Părți la Pact pot institui unele limitări legate de folosința drepturilor, însă acestea trebuie să îndeplinească condițiile referitoare la: instituirea prin lege, compatibilitatea dintre limitări și natura drepturilor, faptul că scopul limitărilor trebuie să urmărească promovarea bunăstării generale într-o societate democratică^[1].

În conținutul articolului 5 sunt precizate reperele de interpretare a dispozițiilor celor două Pacte, astfel încât să nu fie săvârșite acte a căror finalitate să urmărească *suprimarea drepturilor și libertăților sau limitări mai ample decât cele prescise de Pacte; în același sens, dacă Pactele nu prevăd anumite drepturi, aceasta nu conduce, per se, la ideea că se pot admite restricții sau derogări de la acestea.*

Articolul 6 marchează, pentru fiecare dintre Pacte, începutul specializării dispozițiilor. Cu alte cuvinte, în art. 6 PIDCP este expus cel mai semnificativ drept civil și politic – dreptul la viață, iar în art. 6 PIDESC este menționat dreptul la muncă – principal drept socio-economic în jurul căruia sunt structurate celelalte drepturi de generația a doua.

3.2. Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice

Adoptat de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite prin Rezoluția 2200/A la data de 16 decembrie 1966 și intrat în vigoare la data de 23 martie 1976, Pactul impune un model de reglementare într-o paradigmă juridică riguroasă a drepturilor civile și politice.

Grație acestei trăsături – de a reprezenta o sursă de inspirație pentru membrii ONU, dar și pentru elaborarea la nivelul organizației de noi instrumente juridice constrângătoare – Pactul a fost semnat de 74 de state și ratificat de 173 de state^[2]. În cazul României, Pactul a fost semnat la data de 27 iunie 1968 și a fost ratificat la data de 9 decembrie 1974^[3].

^[1] Human Rights Committee, Thirteenth session, Adopted 31 July 1981, General Comment No. 5, Article 4 (Derogation of rights), General comment No. 5 has been replaced by general comment No. 29; General Comment No. 29, States of Emergency (Article 4) adopted at the 1950th meeting, on 24 July 2001.

^[2] Conform informațiilor prezentate pe site-ul: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en, accesat la data de 22 iulie 2023, ora 16:11 p.m.

^[3] A se vedea tabloul centralizator prezentat pe site-ul: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?Treaty=CCPR&Lang=en, accesat la data de 22 iulie 2023, ora 16:18